

JOANNA GACKA

Redaktor portalu Senior.pl

SENIORZY W ŚWIECIE URZĄDZONYM PRZEZ MŁODYCH I DLA MŁODYCH. SPOŁECZNE I KULTUROWE KONSTRUOWANIE ROLI OSOBY STARSZEJ WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Nasze społeczeństwo wypracowało pozytywne rytuały dla niemal każdego momentu przejścia z wyjątkiem starzenia się i starości. Biorąc pod uwagę fakt, że większość z nas dożyje osiemdziesiątki lub dziewięćdziesiątki w lepszej kondycji fizycznej i psychicznej niż poprzednie pokolenia, powinniśmy dokonywać zmiany zarówno symboli, jak i obrzędów, tak żeby świętować to, co zyskujemy wraz z wiekiem, nie zaś oplakiwać to, co tracimy.

Marc Agronin, *Why Is Aging Still a Joke?*¹

Młodość to Święty Graal współczesnego świata. Wyglądać, czuć się młodo, być postrzeganym przez otoczenie jako młodszy niż w rzeczywistości — to cel i sposób na życie wielu osób².

Równocześnie z roku na rok przybywa osób starszych i już dziś stanowią one znaczącą część społeczeństw zachodnich³, a w kolejnych dekadach udział ten jesz-

¹M. Agronin, *Why Is Aging Still a Joke?* „Wall Street Journal” z 01.06.2015 [tłum. własne] <http://blogs.wsj.com/experts/2015/06/01/why-is-aging-still-a-joke> [dostęp 01.06.2015].

² Świadczy o tym choćby pojęcie *anti-aging* (przeciw- lub antystarzeniowy), które robi karierę nie tylko w reklamie, ale także w badaniach naukowych (wyszukiwanie tego hasła w scholar.google.pl daje blisko 60 tys. wyników z takich dziedzin, jak medycyna, kosmetologia, psychologia i gerontologia społeczna).

³ Vienna Institute of Demography (VID), Austrian Academy of Sciences (Wiedeń), *European Demographic Data Sheet 2014*. <http://www.oaaw.ac.at/vid/datasheet/index.html> [dostęp 01.06.2015].

cze się zwiększy. Sprzeczność realiów i oczekiwań doprowadza do sytuacji, w której rosnąca wciąż rzesza seniorów musi na co dzień żyć w świecie tworzonym przez młodsze pokolenie i dla młodszych pokoleń. Dotyczy to w zasadzie każdego aspektu życia: pracy, rozrywki, mody, związków, edukacji, a nawet samego starzenia się i umierania.

W artykule tym chciałabym przyrzeć się miejscu seniorów we współczesnym świecie, konstruowaniu ról osoby starszej w społeczeństwie, w którym panuje kult młodości, i spróbować zmierzyć się z pytaniem o społeczne konsekwencje takiego stanu rzeczy⁴. Ma on także stanowić całkiem wstępną diagnozę zjawiska dyskryminacji ze względu na wiek (ageizm), które występuje w takich dziedzinach, jak kultura, obyczajowość, zachowania społeczne, praca i opieka zdrowotna, oraz wskazać, w jaki sposób te często nieuświadomione i niezamierzone działania dyskryminacyjne wpływają na życie osób starszych. Posłuży do tego analiza różnorodnych źródeł, począwszy od wyników badań i artykułów naukowych, po treści powszechnie dostępne (reklama, artykuły prasowe, zjawiska kulturowe oraz popkulturowe i inne).

Seniorzy, czyli kto?

Definicja seniora przyjęta dla potrzeb różnorodnych badań, projektów i potrzeb jest bardzo zróżnicowana. Jednakże w naukach społecznych na ogół za seniorów uważa się grupę 60+ (tzn. osób w wieku 60 lat lub starszych), przy czym w niektórych opracowaniach (zwłaszcza dotyczących rynku pracy, edukacji lub nowych technologii) obniża się tę granicę wiekową do lat pięćdziesięciu⁵. Mamy zatem do czynienia z grupą ogromnie zróżnicowaną, obejmującą zarówno osoby w sile wieku, aktywne zawodowo, społecznie i towarzysko, jak i osoby w wieku podeszłym, schorowane i wymagające opieki. Różne są ich style życia, potrzeby, sposoby radzenia sobie z codziennymi problemami, stan zdrowia, sytuacja rodzinna i towarzyska. Dlatego grupę tę trudno opisywać jako całość.

W niniejszym artykule zamierzam skupić się na osobach z grupy wiekowej 50+ i 60+, które będąc aktywne w różnych dziedzinach życia, stykają się z koniecznością dostosowania się do świata skrojonego na potrzeby osób znacznie młodszych (najczęściej osób w wieku 20–40 lat, czyli „młodych dorosłych”⁶ według teorii rozwoju psychospołecznego Erika Eriksona). Nie znaczy to, że seniorzy, którzy z racji

⁴ A. Zawada, *Młodość i starość w okresie ponowoczesności*. „Praca Socjalna” 2012, nr 2, s. 47–56.

⁵ Przykład mogą stanowić raporty: *Diagnoza obecnej sytuacji kobiet i mężczyzn 50+ na rynku pracy w Polsce*. http://zielonalinia.gov.pl/upload/50plus/CD_raport-diagnoza.pdf [dostęp 01.06.2015]; oraz *Kompleksowy program aktywizacji osób starszych, 50+*. http://www.kozminski.edu.pl/fileadmin/wspolne_elementy/Logotypy/Raport_50plus.pdf [dostęp 01.06.2015].

⁶ E.H. Erikson, *Dopełniony cykl życia*. Gliwice 2012, s. 81–88.

podeszłego wieku lub złego stanu zdrowia nie są aktywni, nie mają takich problemów. Są one jednak o wiele bardziej złożone niż konieczność dostosowania się, a samo ich opisanie wymaga kompetencji z zakresu gerontologii oraz geriatrii.

Młodość (naj)ważniejsza

Pragnienie zatrzymania młodości nie jest niczym nowym ani dziwnym. Od tysiącleci ludzie szukają sposobów, by jak najdłużej trwała ta część życia, w której dobrze się czujemy, ładnie wyglądamy i mamy mnóstwo energii. Źródła albo fontanny młodości występują w licznych mitologiach i podaniach. Jednakże mimo tych pragnień i poszukiwań starzenie się i starość były postrzegane jako naturalna kolej rzeczy, a wiek dojrzały kojarzył się z godnością, mądrością, rozważą i cennym doświadczeniem życiowym. Dziś starość jest prezentowana przede wszystkim w kontekście ograniczeń wynikających z chorób i dolegliwości jako okres degeneracji umysłu i ciała, a sami seniorzy jako bezradne istoty wymagające opieki. Chyba że na swoją starość się nie godzą i za wszelką cenę starają się oszukać czas, uciec przed starością i jej konsekwencjami⁷.

Doskonałym przykładem presji, aby pozostać młodym, jest szeroko pojęty show-biznes. Praktycznie co kilka miesięcy słyszymy wypowiedzi przedstawicieli tej branży wskazujące, że po czterdziestce czy po pięćdziesiątce stają się często „niewidzialni” dla ludzi decydujących o obsadzie filmów, widowisk i programów telewizyjnych. Chyba że noszą wielkie nazwiska lub potrzebna jest postać charakterystyczna. Choć również najwięksi aktorzy nie zawsze mogą prezentować swój talent w wieku dojrzałym (sytuacja ta dotyczy zwłaszcza kobiet). Z wyników *box office*⁸ wynika bowiem, że widzowie chcą oglądać młodość. I tu zaczyna się błędne koło, jako że we współczesnym społeczeństwie to media decydują o tym, co jest ważne, warte zachodu, wartościowe. A w popularnych mediach starość niemal nie istnieje, a jeśli nawet — to w kontekście bezradności, chorób, kresu życia i obciążenia dla społeczeństwa⁹.

Z roku na rok zwiększa się liczba odmładzających zabiegów medycyny estetycznej. Poddają się im nie tylko, jak było to jeszcze dwadzieścia lat temu, kobiety w okolicach menopauzy. Dziś lifting twarzy, wypełniacze, botoks, a nawet bardziej zaawansowane operacje odmładzające wybierają przedstawiciele obu płci i niemal w każdej grupie wiekowej¹⁰. Wraz ze zwiększeniem się liczby takich za-

⁷ H. Duda, *Ucieczki od starości — próba analizy pojęć: poznać, zrozumieć i zaakceptować starość — na kanwie dawnej modlitwy*. W: *Poznać, zrozumieć i zaakceptować starość*. Red. A.A. Zych. Łask 2012, s. 39–45.

⁸ Pojęcie *box office* oznacza liczbę widzów lub dochód ze sprzedaży biletów na dany film.

⁹ A. Stefaniak-Hrycko, *Starość w reklamie telewizyjnej — śmiesz czy przeraża?* „Nowiny Lekarskie” 2012, nr 1 (81), s. 89–95.

¹⁰ Według przewidywań grupą, w której następuje najsilniejszy wzrost liczby operacji z zakresu medycyny estetycznej, jest przedział 35–50 lat. Za: P.N. Broer, S.M. Levine, S.M. Juran, *Plastic Surgery*:

biegów rośnie też liczba zabiegów nieudanych, prowadzących do trwałego oszpeceńcia, a czasem do bardzo poważnych problemów zdrowotnych. Lęk przed komplikacjami jest jednak mniejszy niż pragnienie, by wyglądać młodziej. W niektórych środowiskach¹¹ taka postawa jest wręcz uważana za jedynie słuszną, naturalne zaś starzenie się jest oznaką zaniedbania, a nawet społecznej nieprzydatności.

Trend ten, mający ścisły związek z opisywanym przez Zbyszka Melosika i Tomasa Szkuclarkę zjawiskiem „coolkultury”¹² oraz wyłączeniem z niej starości, wzmacnia się już od wielu lat i nie dotyczy wyłącznie medycyny estetycznej, lecz całego przemysłu związanego z urodą. W większości reklam preparaty dla kobiet 50+ pokazuje się na twarzach modelek młodszych nawet o ponad dwie dekady. Jeśli zaś firma odważy się uczynić ambasadorką marki kobietę dojrzałą, i tak (między innymi dzięki medycynie estetycznej, ale także korektom graficznym) wygląda ona znacznie młodziej niż potencjalne klientki. Obietnica młodości i niedoścignione jej wzory niosą przesłanie „nie możesz być stary”. To samo dzieje się w kinie i w niepodzielnie rządzących w telewizji serialach¹³. Wystarczy porównać popularne seriale sprzed trzydziestu lat i współczesne. Czterdziestolatkowie z lat siedemdziesiątych wyglądają i zachowują się w nich tak jak współcześni ekranowi sześćdziesięciolatkowie (różnią się tylko wiekiem dzieci)¹⁴.

Mamy zatem do czynienia z sytuacją, kiedy to stale rosnąca grupa osób starszych otrzymuje przekaz, że coś jest z nimi nie tak, że nie dbają wystarczająco o młody wygląd i zachowanie lub że po prostu za wcześnie się urodzili. Media nie są zresztą jedynym promotorem tego przekazu. Politycy, pracodawcy, przedstawiciele świata nauki, edukacji i rozrywki często wskazują na konieczność dostosowania się seniorów do „młodego świata”, pomijając w swoich postulatach fakt, że w wielu krajach grupa osób w wieku 50+ zaczyna być większa niż grupa młodych dorosłych¹⁵.

Quo vadis? Current Trends and Future Projections of Aesthetic Plastic Surgical Procedures in the United States. „Plastic & Reconstructive Surgery” 2014, nr 133, marzec, s. 293e–302e.

¹¹ Przykładem może być szeroko pojęte środowisko show-biznesu, ale także polityki, jak też niektóre branże w gospodarce (np. nowe media).

¹² T. Szkuclarek, Z. Melosik, *Kultura, tożsamość i edukacja. Mięgotanie znaczeń*. Kraków 2010, s. 41–43.

¹³ A. Pilaszewska, *Grzeczna? Już nie będę!* <http://www.gala.pl/gwiazdy/wywiady/zobacz/arttykul/agnieszka-pilaszewska-grzeczna-juz-nie-bede.html> [dostęp 10.02.2015].

¹⁴ Przykład takiego porównania to seriale *Czterdziestolatek* (1974–1977) oraz *Przepis na życie* (2011–2013): bohaterowie w zbliżonym wieku, jednak ich życie i priorytety zasadniczo się różnią.

¹⁵ W Polsce osoby w wieku powyżej 65. roku życia stanowią obecnie ok. 14,7 proc. populacji, a w roku 2035 (według szacunków GUS) będzie ich ponad 23 proc.; NIK, *Informacja o wynikach kontroli. Opieka medyczna nad osobami w wieku podeszłym* (nr 2/2015), s. 6 <https://www.nik.gov.pl/plik/id,8319,vp,10379.pdf> [dostęp 15.12.2015].

Choroba wyklucza

W ostatnich dekadach średnia wieku społeczeństw zachodnich wydłużyła się o 5–10 lat¹⁶. I choć już od bardzo dawna wskaźnik ten systematycznie rośnie, teraz ma on inny charakter. Brak wojen, znacząco zmniejszona śmiertelność noworodków, niemowląt i dzieci, poważne ograniczenie zasięgu śmiertelnych chorób zakaźnych — to jeszcze do niedawna były główne czynniki wpływające na podnoszenie się średniej wieku¹⁷. Obecnie wzrost tego wskaźnika zawdzięczamy rzeczywistemu wydłużeniu się życia w jego ostatniej fazie: wzrasta zatem liczba osób, które dożywają wieku sędziwego¹⁸. Przy ogólnej poprawie jakości życia seniorów opieka zdrowotna dotycząca tej grupy staje się coraz bardziej kosztowna i wymagająca¹⁹. Choroby towarzyszące jesieni życia to najczęściej schorzenia przewlekłe, wymagające długotrwałej terapii, obciążającej tak domowe budżety, jak i publiczną służbę zdrowia.

Stan zdrowia seniorów stał się również elementem nacisku, w przeciwieństwie do tego, co działo się jeszcze kilkadziesiąt lat temu, kiedy choroby związane z wiekiem uznawano za naturalną kolej rzeczy. Dziś jest inaczej: nawet w przypadku osób w zaawansowanym wieku wiele chorób postrzega się przede wszystkim jako konsekwencję błędów w trybie życia, a więc mniej lub bardziej bezpośrednio „winę” samego chorego²⁰. Niezdrowa dieta, brak ruchu, palenie papierosów, niedostatecznie częste badania profilaktyczne — przyczyn chorób może być wiele. A ich uświadomienie sobie powoduje, że do fizycznego cierpienia i psychicznego obciążenia własną niesprawnością dochodzi bardzo poważny czynnik: przeświadczenie o osobistej odpowiedzialności za ten stan. Podobnie jak w przypadku urody również ten aspekt starzenia się jest coraz częściej nieakceptowany. Chory senior postrzega się jako obciążenie dla rodziny i społeczeństwa, a poczucie bezużyteczności w połączeniu z przeświadczeniem, że przecież mógł coś zrobić, pogłębiają jeszcze stres, prowadząc do pogorszenia stanu ogólnego, spowalniając

¹⁶ Dla przykładu (według danych Banku Światowego) w 1980 r. w USA średnia wynosiła 74 lata, w 2014 r. — 79 lat. W Niemczech było to 73 i 80 lat, w Polsce zaś — 70 i 76 lat. Dane na podstawie: The World Bank, *Life Expectancy at Birth, Total (Years)*. <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> [dostęp 26.11.2015].

¹⁷ World Health Organization, *Life Expectancy. Data by Country*. <http://apps.who.int/gho/data/node.main.688?lang=en> [dostęp 12.04.2015].

¹⁸ H.O. Lancaster, *Expectations of Life: A Study in the Demography, Statistics, and History of World Mortality*. New York 1990, s. 8.

¹⁹ *Analiza korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej w 2009 r. i rozkładu indywidualnych wydatków Narodowego Funduszu Zdrowia związanych z finansowaniem tych świadczeń*. Warszawa, kwiecień/maj 2010, s. 4–7.

²⁰ Artykuły, programy i badania wskazujące (prawdziwe lub jeszcze nieudowodnione) korelacje pomiędzy stylem życia a schorzeniami są powszechnie dostępne w mediach i stają się argumentami w obarczaniu siebie lub kogoś za problemy zdrowotne niekiedy bez żadnych dowodów na taką korelację (np. w postaci badań).

i utrudniając rehabilitację oraz często prowadząc do depresji — choroby, na którą coraz powszechniej zapadają osoby w wieku dojrzałym²¹.

Senior na rynku pracy: balast czy wartość dodana?

Stereotyp dotyczący schorowanych seniorów paradoksalnie najbardziej dotyczy... tych zdrowych. Podobnie jak inne stereotypy przeświadczenie o tym, że osoby starsze wolniej się uczą, są mniej elastyczne, częściej chodzą na zwolnienia lekarskie i ogólnie są gorszymi pracownikami, powoduje, że osobom po pięćdziesiątce trudno jest znaleźć pracę.

W wielu krajach równocześnie podnosi się wiek emerytalny i znacząco ogranicza świadczenia rentowe, co sprawia, że wiele osób po przekroczeniu pięćdziesiątego roku życia (a niekiedy nawet nieco wcześniej) znajduje się w bardzo trudnej sytuacji. Nie ułatwia jej także sposób opisywania tej grupy, i to zarówno w rządowych programach²², jak i w mediach. Przedstawiani są oni jako swego rodzaju balast dla społeczeństwa. Z jednej strony jakoby nie opłaca się inwestować większych środków w podnoszenie ich kwalifikacji czy wręcz zmianę kariery zawodowej (bo przecież są już starzy), z drugiej zaś ukazuje się ich jako społeczne obciążenie, grupę niedostosowaną do nowoczesnych warunków rynkowych, roszczeniową i zabierającą innym pracę lub świadczenia²³. Również pomoc udzielana tym osobom bywa iluzoryczna: kursy i szkolenia prowadzone w ramach programów aktywizacji zawodowej²⁴ oraz programy pomocy społecznej nie są w stanie skutecznie rozwiązać długofalowych problemów związanych z niezatrudnianiem grupy 50+. Brakuje projektów, których celem byłoby zwiększanie świadomości pracodawców dotyczącej tej grupy wiekowej. Z drugiej zaś strony osoby w tym wieku same postrzegają się jako balast i — zwłaszcza gdy po wielu latach pracy w tej samej firmie tracą ją — boją się wejścia na rynek pracy i walki o lepsze stanowisko. W wielu przypadkach podejmują prace tymczasowe, na umowach śmieciowych lub stają się klientami opieki społecznej, co jeszcze bardziej stygmatyzuje

²¹ G.S. Alexopoulos, *Depression in the Elderly*. „Lancet” 2005, nr 365, s. 1961–1970.

²² Bardzo dobry w swoich założeniach program „Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+” również nie uniknął pewnego rodzaju stereotypów, na przykład: „Wysztalcenie, kompetencje i umiejętności osób po 50. roku życia często nie przystają do oczekiwań pracodawców, stanowiąc istotną barierę dla zwiększenia i wydłużenia aktywności zawodowej”.

²³ J. Sobolak, *Emeryci blokują miejsca pracy młodym?* <http://m.onet.pl/biznes/kraj,k0cl6> [dostęp 14.04.2015]. W artykule tym przedstawione są między innymi wypowiedzi osób bezrobotnych, które źródło swoich problemów upatrują w pracy osób starszych.

²⁴ Warto zauważyć, że wielokrotnie kursy te są przydzielane nie tylko bez wnikliwej analizy profilu kandydata, a tylko dlatego, że akurat takie są dostępne. Niestety, również ich jakość pozostawia wiele do życzenia, często jest to po prostu sposób na rozdysponowanie pieniędzy z grantów lub środków publicznych.

ich w oczach bliskich, znajomych i społeczeństwa. Niestety sytuację tę utrwalają praktyki urzędów pracy w postaci oferowania osobom doświadczonym zawodowo kursów uczących ich podstaw w zupełnie innej branży, niewykorzystującej w żaden sposób dotychczasowej ścieżki zawodowej takiej osoby. Skutkiem tych praktyk jest rozpoczynanie kariery od początku, co stawia starszego pracownika na przegranej pozycji w porównaniu z młodszymi konkurentami²⁵.

Brak pracy oznacza też brak środków na prawidłowe odżywianie się i leczenie, co nie pozostaje bez wpływu na zdrowie fizyczne i psychiczne. Rozpoczyna się błędne koło, ponieważ gorszy stan zdrowia jeszcze bardziej zmniejsza szanse na znalezienie zatrudnienia.

Tymczasem kiedy pojawiają się realne możliwości zmiany takiego stanu rzeczy, okazuje się że osoby 50+ to niezwykle cenna grupa, która wnosi do swoich środowisk wiele różnorodnych wartości. Pracodawcy, którzy decydują się na zatrudnienie takich osób zgodne z ich kwalifikacjami i doświadczeniem, podkreślają ich lojalność, sumiennność i chęć uczenia się²⁶. Pracownicy w wieku 50–65 lat nie korzystają istotnie częściej ze zwolnień lekarskich niż osoby młodsze²⁷ i są bardziej dyspozycyjne.

Seniorów postrzega się i przedstawia jako balast i obciążenie dla społeczeństwa nie tylko w kwestiach zawodowych i zdrowotnych. Jednak właśnie tu najwyraźniej widać, jak bardzo grupa ta nie przystaje do świata ukierunkowanego na tanią i bezproblemową obsługę młodych, energicznych i zdrowych.

Nowe media zacierają granice

Jeszcze dekadę temu w Polsce z Internetu korzystał niewielki procent osób 50+, a wśród seniorów, którzy ukończyli lat sześćdziesiąt, umiejętność tę posiadały tylko pojedyncze osoby²⁸. Początki korzystania z Internetu umożliwiły seniorom w Polsce Uniwersytety Trzeciego Wieku²⁹, lecz wiele osób starszych uczyło

²⁵ Obecnie sytuacja ta powoli ulega zmianie. W pakiecie ułatwień dla pracujących osób 45+ i dla osób 50+ bezrobotnych i poszukujących pracy przygotowanym w ramach rządowego programu „Wyrównywanie szans na rynku pracy dla osób 50+” znajdują się między innymi możliwości wskazania przez samego zainteresowanego szkolenia podnoszącego kompetencje (kwalifikacje).

²⁶ Senior.pl, *Więcej pięćdziesięciolatków na rynku pracy*. <http://www.praca.senior.pl/114,0,Wiecej-piecdziesieciolatkow-na-ryнку-pracy,20281.html> [dostęp 20.04.2015].

²⁷ Z informacji zawartych w dokumencie Departamentu Statystyki i Prognoz Aktuariatycznych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych *Informacja o absencji chorobowej osób ubezpieczonych w ZUS w I półroczu 2014 roku* wynika, że grupą, która najczęściej bierze zwolnienia lekarskie, są osoby w przedziale wiekowym 30–39 lat, choć rzeczywiście to najstarsze grupy wiekowe spędzają na zwolnieniu najwięcej dni (dotyczy zwolnienia z tytułu choroby własnej).

²⁸ *60+ surfuje w sieci*. <https://www.gemius.pl/agencje-aktualnosci/id-60-surfuje-w-sieci.html> [dostęp 15.12.2015], dane do raportu pochodzą z ogólnopolskiego badania Internetu Megapanel PBI/Gemius, realizowanego przez firmę Gemius na zlecenie spółki Polskie Badania Internetu.

²⁹ A. Buniewicz, *Polscy seniorzy prosimy do sieci*. <http://www.internet.senior.pl/153,0,Polscy-seniorzy-prosimy-do-sieci>

się obsługi komputera w domu, od bliskich. Jedną z dróg, którą polscy seniorzy trafiali do sieci była... emigracja członków ich rodziny³⁰. Komputer, początkowo służący jako tańsza alternatywa dla rozmów telefonicznych i szybszy sposób na przesyłanie zdjęć, z czasem zaczął służyć również innym celom.

Do przyczyn wskazywanych wówczas jako przeszkody w korzystaniu z sieci należał brak dostępu do nowoczesnych technologii lub ich duże koszty oraz inne problemy techniczne³¹.

Korzystanie z nowych mediów jest codziennością dla 17 proc. osób w wieku 60+³². Grupa ta (a tym bardziej grupa 50+) jest dużo bardziej różnorodna niż dziesięć lat temu. Należą do niej zarówno początkujący internauci, jak i osoby, które polski Internet współtworzyły.

Przykładem wzrostu i zmian w grupie internautów 50+ może być serwis Senior.pl, a konkretnie jego forum, Klub Senior Cafe, którego aktywnymi użytkownikami są osoby w zaawansowanym wieku (ale też młodsze). Po wejściu na forum trudno na podstawie aktywności i doświadczenia określić wiek poszczególnych użytkowników. Poruszają się swobodnie w sieci, korzystają z licznych aplikacji i usług³³ oraz coraz śmielej sięgają po urządzenia i rozwiązania mobilne³⁴.

Nowe technologie wręcz pomagają osobom starszym niwelować ich wyobcowanie ze świata. Kontakty z innymi osobami, nawiązywanie znajomości, robienie zakupów na odległość, korzystanie z e-bankowości, dostęp do baz wiedzy i systemów e-learningu — to nie są jedyne możliwości, jakie daje Internet osobom w dojrzałym wieku, nawet kiedy stan zdrowia znacząco ogranicza ich mobilność³⁵.

Nowe technologie to też gałąź gospodarki i nauki, w której najwięcej dzieje się na rzecz seniorów (i to nie w celu ich odmładzania): linie urządzeń i aplikacji dostosowanych do potrzeb osób starszych, gry pozwalające na utrzymanie dobrej kondycji mózgu czy chociażby czytniki e-booków z możliwością powiększenia czcionek i zmiany ustawień na bardziej przyjazne starszym oczom. A dodatkowo rośnie z roku na rok liczba miejsc i społeczności w sieci dedykowanych ich najstarszym użytkownikom. Te ostatnie nie są zresztą potrzebne wszystkim, seniorzy bowiem doskonale radzą sobie w zwykłym Internecie: korzystają z takich aplikacji, jak Facebook, Twitter, Instagram i YouTube. Lepiej niż najmłodszy

Seniorzy -prosimy-do-sieci,1922.html [dostęp 22.03.2015].

³⁰ W taki sposób trafiali na przykład do Internetu pierwsi użytkownicy portalu Senior.pl.

³¹ B. Szmigielska, A. Bąk, M. Hołda, *Seniorzy jako użytkownicy Internetu*. „Nauka” 2010, nr 2, s. 143.

³² *60+ surfuje w sieci*.

³³ *Z mobilnością w trzeci wiek*. <http://mobilny.utw.pl/> [dostęp 24.04.2015].

³⁴ T.J. Jayroe, D. Wolfram, *Internet Searching, Tablet Technology and Older Adults*. Materiały z konferencji ASIS&T 2012. Baltimore 2012.

³⁵ Przykładem jest Klub Senior Cafe, wśród jego użytkowników znajduje się wiele osób z dysfunkcjami ruchowymi oraz innymi deficytami ograniczającymi mobilność.

użytkownicy nowych mediów potrafią wyszukiwać wiadomości i posługiwać się programami użytkowymi³⁶. I choć często droga dziadka do globalnej sieci prowadzi przez stary komputer wnuka, coraz częściej to właśnie dziadek wykorzystuje ten komputer znacznie bardziej efektywnie³⁷.

Wraz ze zwiększaniem się grupy starszych użytkowników Internet staje się ważnym środkiem nacisku na zauważanie potrzeb tego środowiska i na dostrzeżenie go w ogóle. Seniorzy w sieci prowadzą blogi, tworzą sztukę, pracują i organizują działalność wolontariacką. Ta ostatnia jest najbardziej interesująca, włącza bowiem osoby starsze na równych prawach i zasadach w środowisko społeczników zajmujących się różnymi problemami: od zbierania funduszy na chore dzieci po uczenie języków, od propagowania humanitarnych zachowań wobec zwierząt po protestacyjne akcje społecznościowe w różnorodnych sprawach³⁸. Wirtualne działania społeczne stanowią doskonały przykład wykorzystania niezaprzeczalnych atutów osób starszych: dużego doświadczenia życiowego, cierpliwości oraz sporej ilości wolnego czasu. To wyjątkowa sytuacja, w której seniorzy nie muszą się dostosowywać do „świata młodych”, kiedy to właśnie ich mocne strony są najbardziej pożądane i pożyteczne.

Niestety stereotyp osoby starszej, niekorzystającej z dobrodziejstw nowych technologii nadal jest bardzo silny, zwłaszcza w Polsce. Jednym z podstawowych powodów nieobecności seniorów w Internecie jest aktualnie brak motywacji oraz lęk przed tym, że nie dadzą sobie rady, że to zbyt trudne³⁹. Mimo licznych projektów publicznych i komercyjnych mających zachęcić osoby starsze do korzystania z komputerów i z sieci w dalszym ciągu pokutuje przekonanie, że są to zabawki dla młodych. I choć wzrost z 2 proc. do 17 proc. sześćdziesięciolatek korzystających z Internetu wygląda imponująco, musimy zdać sobie sprawę z tego, że na tle innych krajów nie jest to duże osiągnięcie: przykładowo w 2013 roku w Stanach Zjednoczonych z sieci korzystało 59 proc. osób w wieku 65+⁴⁰, w Niemczech zaś w ubiegłym roku wśród osób w tej grupie było 38 proc. internautów⁴¹.

³⁶ S. Kolowich, *What Students Don't Know*. https://www.insidehighered.com/news/2011/08/22/erial_study_of_student_research_habits_at_illinois_university_libraries_reveals_alarmpingly_poor_information_literacy_and_skills [dostęp 21.03.2015].

³⁷ B. Szmigielska, A. Bąk, A. Jaszczak, *Komputer i Internet w życiu e-seniorów — doniesienie z badań jakościowych*. „Studia Edukacyjne” 2012, nr 23, s. 343–366.

³⁸ C. Russell, A. Campbell, I. Hughes, *Ageing, Social Capital and the Internet: Findings from an Exploratory Study of Australian „Silver Surfers”*. „Australasian Journal on Ageing” 2008, nr 27/2, s. 79–80.

³⁹ 60+ surfuje w sieci.

⁴⁰ A. Smith, *Older Adults and Technology Use*. <http://www.pewinternet.org/2014/04/03/older-adults-and-technology-use/> [dostęp 22.04.2015].

⁴¹ eMarketer, *Nearly 40% of Germany's Seniors Are Now Online*. <http://www.emarketer.com/Article/Nearly-40-of-Germanys-Seniors-Now-Online/1011769> [dostęp 25.03.2015].

Wiek dojrzały jako wartość

Tematyką seniorów w młodym świecie zajmują się — jak ukazano w poprzednich punktach — liczne dyscypliny nauki (m.in. medycyna, socjologia, psychologia, pedagogika) oraz sektory gospodarki, choćby takie jak usługi medyczne, przemysł spożywczy i kosmetyczny, bankowość, usługi edukacyjne, szeroko pojęta branża IT i oczywiście marketing oraz reklama. W ostatnich latach powstało na ten temat wiele opracowań, dotyczących jednak przede wszystkim praktycznych aspektów tego zjawiska⁴². W tym sensie można powiedzieć, że sama trudność została zauważona przez liczne i różnorodne środowiska. Jednakże nie ma to w większości przypadków wpływu na filozofię rozwiązywania problemu ani na odpowiedź na pytanie o sens odmładzania osób starszych. To pytanie nie jest nawet bezpośrednio stawiane, tak jakby konieczność pogoni za młodością, dostosowania się do świata tworzonego przez i dla młodych była oczywista i nie miała alternatywy.

Sytuacja ta przypomina to, jak podchodzono do dzieci w czasach przedkorczakowskich i do osób niepełnosprawnych jakieś 30–50 lat temu. Początek rewolucji w pedagogice i wychowaniu małych dzieci był podobny, szybko jednak okazało się, że powierzchowne zmiany nie wystarczą i musi nastąpić rewolucja w traktowaniu dziecka⁴³. Skutki tej rewolucji widzimy dziś wszędzie: od programów nauczania przedszkolnego po różne akty prawne dotyczące praw dziecka, od placów zabaw po przystosowane do potrzeb dzieci meble i akcesoria, od przyjaznych dzieciom restauracji po specjalne kanały telewizyjne z programami przeznaczonymi dla najmłodszych.

Podobnie przebiegała rewolucja dotycząca osób niepełnosprawnych. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu normę stanowiły osoby zamknięte ze swoją chorobą w czterech ścianach albo z większym lub mniejszym trudem dostosowujące się do świata urządzonego przez i dla pełnosprawnych⁴⁴. Dziś nikogo nie dziwią projekty coraz bardziej zaawansowanych wózków inwalidzkich, wszechobecne udogodnienia dla osób niedowidzących lub niedosłyszących, zakłady pracy chronionej oraz specjalne programy wspierające rozwój osób z różnego rodzaju deficytami⁴⁵.

Co łączy te przypadki z kwestią seniorów? W każdym z nich musiał radykalnie zmienić się sposób myślenia. Trzeba było przestać myśleć o dzieciństwie

⁴² Jako przykład można przywołać liczne raporty na temat starzenia się i starości prezentowane przez Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej na stronie *Badania — aktywne starzenie*, <http://www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/badania-aktywne-starzenie> [dostęp 22.04.2015].

⁴³ B. Sitarzka, *Dziecko współcześnie*. „Kultura i Wychowanie” 2012, nr 4 s. 90–113.

⁴⁴ V. Brignell, *When the Disabled Were Segregated: New Statesman*. <http://www.newstatesman.com/society/2010/12/disabled-children-british> [dostęp 30.12.2014].

⁴⁵ Na przykład: Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl>.

jako o niepełnej dorosłości, trzeba było przestać dostrzegać w osobach niepełnosprawnych kogoś niekompletnego, wadliwego, drugiej kategorii. Tę samą zmianę w stosunku do osób starszych zachodnie społeczeństwo ma jeszcze przed sobą, jednakże musi ona nadejść.

Marc Agronin, psychiatra geriatryczny, autor cytatu otwierającego niniejszy artykuł, opisując pełen kpin ze starzenia się „rytuał przejścia” związany z ukończeniem pięćdziesiątego roku życia⁴⁶, podkreśla, że warto zastanowić się nad zmianą „zestawu przetrwania dla seniora” (na który składają się gadżety podkreślające same wady wieku dojrzałego) na zestaw symbolizujący siłę i przewagę osób starszych. Wskazuje, że zmiana naszych własnych wyobrażeń dotyczących starzenia się i postrzegania osób starszych będzie rzutowała na społeczny, ale też i osobisty aspekt związany z miejscem seniorów we współczesnym świecie.

Brak głębszej refleksji na temat istoty, roli i wartości⁴⁷, jaką stanowi starość zarówno w cyklu życia jednostki, jak i w społeczeństwie, prowadzi do nieuchronnej dyskryminacji osób starszych — nawet poprzez projekty mające na celu niesienie im wsparcia i poprawę jakości życia. Konieczne jest podjęcie działań antidyskryminacyjnych, przeciwdziałających wykluczeniu nie tylko na płaszczyźnie praktycznej, ale — a może przede wszystkim — mentalnej. To zadanie dla świata nauki, ale też i dla instytucji, które w kręgu zainteresowań mają osoby z tej grupy wiekowej.

Seniors in the World Created by and for Young People. The Social and Cultural Construction of the Role of Elderly Persons in the Modern World

A b s t r a c t

Aging and being old are among those phenomena which nowadays are perceived solely negatively. The image of this life stage is based mainly on stereotypes and beliefs created by and for young people, for whom youth is much more valuable. This results in social and cultural discrimination of mature people (ageism). The article, based on an analysis of various texts, provides background on involvement and participation of active elderly people in society (age group of 50 years and more) and difficulties they encounter in many aspects of their life due to the negative image of aging and old age. It also points out necessary changes to the perception of this period in human life – both for individual- and society-level.

⁴⁶ *Why is Aging Still a Joke?*

⁴⁷ A. Zawada, *Starość jako wartość. Relacje międzypokoleniowe (The Old Age as a Value. Intergenerational Relationships)*. W: B. Baloglova, *Elan vital v priestore medzigeneračných vzťahov*. Prešov 2010, s. 102–103.

